

Zakaj patriarhija?

Andraž Matkovič

Po koncu fevdalizma in suženjstva v prejšnjih stoletjih, ko so svoje pravice zahtevali kmetje in sužnji, so se oglasile tudi ženske. Skozi človeško zgodovino so bile namreč vedno zapostavljene, dolgo niso imele volilne pravice, zelo redko so prišle na vodilne položaje, še danes imajo večinoma v povprečju nižjo plačo in v tradicionalnih družinah je oče še vedno glava družine, mati pa skrbi za otroke in gospodinjstvo. V devetnajstem stoletju so se pojavile feministke, ki so se po eni strani zavzemale za enakost pravic med spoloma, druge pa so bile bolj radikalne: trdile so, da so razlike med spoloma posledica socializacije – otroci naj bi se rodili nevtralnega spola, družba pa naj bi vzgojila po nekih tradicionalnih smernicah, ki naj bi jih določali dominirajoči moški. Nekateri so se tako vprašali, od kod izvirajo razlike med spoloma, sam pa v pričujočem članku obravnavam predvsem vzroke za patriarhalno obliko družbe.

Najprej se je treba vprašati, ali so razlike med spoloma pogojene družbeno ali biološko. Če so namreč družbene, potem je bolj primerno iskati vzroke za patriarhijo v družbi. To vprašanje so si zastavili že številni sociologi in psihologi, zato ga tukaj ne bom obširneje obravnaval, izpostavil bom le nekaj razlogov, zakaj je večina razlik med spoloma zagotovo biološko pogojenih: (1) te razlike so univerzalne v vseh kulturah (in tudi pri večini sorodnih živali), (2) obstajajo anatomske razlike v možganih, (3) spolni hormoni imajo vpliv na vedenje, (4) (vsaj v ZDA) razlike ne morejo biti posledica socializacije, ker starši otroke obravnavajo enako ne glede na spol. Najboljši argument pa je naravni eksperiment: večkrat so iz različnih razlogov poskušali dečka vzgojiti v žensko in obratno, vendar so se otroci tudi pozneje obnašali skladno s svojim biološkim spolom, npr. fantki so se igrali z avtomobilčki, četudi so jim matere ponujale punčke. Torej, verjetno obstajajo nekatere razlike med spoloma, ki so posledica socializacije, vendar ima biologija tukaj večji pomen in je predispozicija za socializacijo. (Pinker, 2003).

Patriarhija je za človeštvo univerzalna. Obstajajo sicer redke matrilinarnе (kjer se lastnina deduje po materini strani) in matrilokalne (kjer se mož po poroki preseli k ženi) družbe, vendar imajo tudi v teh vodilno vlogo pri odločanju moški (Blaffer Hrdy, 1999).

Tudi v živalskem svetu so moški pogosto dominantni in tudi fizično močnejši. Nekatere feministke bi se sicer obregnile ob to razlago: ravno zato, ker so fizično močnejši, so lahko dominantni. Vendar je ta razlaga krožna: zakaj so sploh postali močnejši? Tukaj ponuja svoje odgovore evolucijska biologija.

Za živalski svet je v splošnem značilna anizogamija (db. neenake gamete): ženske imajo velike, redke gamete (jajčeca) v katere vložijo veliko energije, medtem ko imajo moški majhne, vendar številne gamete (semenčice), katerih cilj je samo doseči jajčece in vanj vnesti polovico genskega materiala. Na podlagi tega se pojavi spolna selekcija. Darwin je opisal dva glavna mehanizma po katerih deluje: boj samcev med seboj in izbira samca s strani samic (Lopreato, 2001; Miller, 2000). Samci težijo k temu, da premagajo druge samce in zato skozi selekcijo postajajo vse močnejši (tisti, ki so šibkejši, ne oplodijo samic, zato se njihovi geni izločijo). Po drugi strani pa samice same težijo k temu, da izberejo samca z najboljšimi geni (tiste samice, ki izbirajo samce s slabimi geni, izloči naravna selekcija). Tako se pojavi poligamija, ki je značilna za večino živalskih vrst: en (najboljši) samec lahko oplodi veliko samic, za samice pa je značilna veliko manjša variabilnost v številu potomcev. Dokaz za to je tudi to, da je variabilnost mitohondrijske DNK (ki jo prejme-

Otrok se kljub vzgoji v nasprotni spol obnaša v skladu s svojim biološkim spolom. (Foto: Andraž Matkovič)

mo od mater) večja od variabilnosti Y-kromosoma (ki ga prejmemo od očetov) (Pinker, 2003). Zaradi spolne selekcije se pojavijo velike razlike med spoloma, ki jih najdemo v živalmi: samci so močnejši in večji ter imajo več okrasja (s katerim privabljajo samice), pomembnejša jim je kvantiteta potomcev, samicam pa kvaliteta.

Obstajajo torej neke razlike med spoloma, vendar kakšno povezavo ima to s človekom? Človek je menda monogamen in razlike med spoloma niso tako očitne kot pri nekaterih živalih. In res: pri strogo monogamnih živalih težko ločimo med oseboma različnih spolov, med njima ni razen genitalij nobene druge razlike (Blaffer Hrdy, 1999). No, med ljudmi vsekakor so razlike, moški so v povprečju višji in močnejši, ženske pa imajo med drugim izrazita oprsja in boke – vsekakor jih že na daleč razlikujemo, kar nakazuje na to, da so tudi ljudje poligamni – vendar ker so razlike relativno majhne, lahko rečemo, da gre za občasno ali delno poligamijo (Miller, 2000). In tudi to teorijo potrjujejo podatki: okoli 85 % človeških družb je namreč poligamnih (med katerimi je kar 99 % družb takih, v katerih ima en moški več žensk; Blaffer Hrdy, 1999; Patrick Gray, 1998).

Večina človeških družb je občasno ali pogosto poligamnih. (Foto: Andraž Matkovič)

Z omenjenimi mehanizmi lahko razložimo, zakaj je značilno, da ima en moški (tisti z najboljšimi geni) več žensk in zakaj so moški močnejši – vendar nam še vedno ostaja vprašanje, zakaj so moški tudi nasilni do žensk in zakaj v družbi zasedajo vodilne položaje. S. Blaffer Hrdy (2001) predlaga tretji dejavnik spolne selekcije: moško nasilje do žensk. To pomeni, da so moški nasilni do žensk, ker jim to prinaša reproduktivne prednosti. Moški, ki omejuje žensko, je bolj gotov, da je dejansko sam oče otrok svoje žene in hkrati omejuje druge moške pri razširjanju njihovih genov. Ni nujno, da ta mehanizem vključuje nasilje, lahko deluje preko zakonov, pravil dedovanja, indoktrinacije ipd. Če je oče glava družine in si lasti ozemlje in ostalo lastnino, potem lahko določi, da jo dedujejo zgolj sinovi. Sinovi imajo tako več lastnine, kot bi je imeli, če bi se delila enakomerno med vse potomce. Po drugi strani pa

lahko hčerke sili v poroko s premožnim možem. Na ta način se uveljavljajo zakoni, ki koncentrirajo vire (ozemlje in premoženje) v moških rokah. Slej ko prej moški obvladuje družino in družbo.

Zakaj pa so nekatere človeške družbe vseeno monogamne? Pri primatih se monogamija razvije tam, kjer so naravne dobrine omejene oz. se zanje bori veliko pripadnikov lastne vrste. Pojavi se tekmovanje med družinami in pomembnejša od kvantitete otrok postane kvaliteta. Zaradi tega se tudi očetu splača vlagati v otroke, jim prinašati hrano (sicer jo bodo pograbile druge družine) in varovati ozemlje (sicer ga bodo zasedle druge družine). Kot posledica tega otroci vse dlje ostajajo pri materi, kar je opazno npr. pri šimpanzih, ki se od matere oddaljijo šele okoli 10. leta, ljudje pa ostajamo pri starših še veliko dlje. Ta razlaga morda velja za nekatere družbe, vendar pa imata v poznejši zgodovini pri tem verjetno večjo vlogo religija in širša družbena ureditev. (Blaffer Hrdy, 1999).

Opisal sem evolucijsko razlago patriarhije, vsekakor pa so glede na to, da se kljub univerzalnosti patriarhije vseeno pojavljajo variacije v stopnji enakopravnosti med spoloma med različnimi družbami, smiselne tudi nekatere razlage patriarhije, ki izhajajo iz trditve, da so razlike družbeno pogojene. Marksistična razlaga pravi, da je bila v začetku družba egalitarna. Po gospodarskem napredku na začetku holocena pa so ljudstva proizvajala več dobrin kot so jih trenutno porabila, kar je omogočilo delitev dela in druge značilnosti civilizacije. Ženske so se kljub temu morale posvečati otrokom, moški pa so imeli več časa, da so se borili za dobrine, poleg tega so fizično močnejši in jih uspešneje varujejo. Moški je tako dobil vlogo tistega, ki obvladuje dobrine, zato je lahko tudi določal, komu bo zapustil ozemlje in ostalo dediščino. To je raje prepustil sinu, ker ima moški v splošnem manjšo verjetnost, da bo imel potomce (in tako prenesel gene). (Blaffer Hrdy, 1999).

Evolucijske teorije na zanimiv in smiseln način razložijo, kako se je določena značilnost pojavila, vendar pa nam bolj malo povedo o tem, kako naj živimo in kakšna bo naša prihodnost. To, da je patriarhija evolucijsko pogojena, ne pomeni, da je to tudi najboljši in najbolj pravičen sistem – pove nam le, da tak sistem omogoča najbolj učinkovito širjenje genov. Iz tega vidika so naporji žensk za večjo enakopravnost med spoloma povsem upravičeni. V zadnjega pol stoletja so se gotovo zmanjšale razlike v plači, ženske pogosteje zasedajo mesta na vodilnih položajih, v določenih poklicih celo prevladujejo. Vendar – ali se je smiselno truditi, da bi dosegli popolno enakost in delitev dela v vseh poklicih? Ali so razlike v plači

posledica diskriminacije žensk ali česa drugega?

Čeprav nekateri nočejo priznati, žensk v povprečju ne zanimajo tehnični in inženirski poklici, zato bodo verjetno v takih poklicih vedno v manjšini (Holden, 2000). Nekateri izmed teh poklicev so tudi taki, ki so bolj plačani, zato je lahko to eden izmed vzrokov v neenakosti plač. Če pogledamo še katere podatke, pa lahko dobimo povsem drugačno sliko: ženske danes v ZDA že prevladujejo v delovni sili, pogosteje doštudirajo in potrebe po tipično »ženskih« poklicih naraščajo (Rosin, 2010). Toda to je posledica zahtev gospodarstva, ne pa sprememb vrednot. Spremembe vrednot pa pravzaprav napovedujejo nekoliko bolj konzervativno prihodnost. Osebe, ki so po prepričanjih bolj liberalne, imajo namreč manj otrok – in obratno: tradicionalne patriarhalne družine imajo v povprečju več otrok. Na dolgi rok to pomeni, da bo vse več tradicionalnih patriarhalnih družin oz. bodo imele večjo družbeno moč (Longman, 2006). Prihodnost pa le ni tako gotova: vpliv izobrazbe je pri tem zelo pomemben in tudi tisti, ki so danes liberalni, so verjetno prišli iz bolj konzervativnih družin.

Konec koncev očitno niti ni pomembno, ali so razlike med spoloma posledica socializacije ali bioloških predispozicij in ali je patriarhija posledica družbe ali narave: danes lahko delujemo v sistemu, ki se sklada z našimi etičnimi načeli in ne načeli evolucije.

Viri in literatura

Blaffer Hrdy, S. (1999). *The Woman That Never Evolved*. Harvard University Press: London.

Blaffer Hrdy, S. (2001). Raising Darwin's Consciousness: Female Sexuality and the Prehominid Origins of Patriarchy. *Human Nature*, 8(1), str. 1–49.

Holden, C. (2000). Parity as a goal sparks bitter battle. *Science*, 289, str. 380.

Longman, P. (marec /april 2006). The Return of the Patriarchy. *Foreign Policy*, 26, str. 56–65.

Lopreato, J. (2001). Sociobiological Theorizing: Evolutionary Sociology. V J. H. Turner (ur.), *Handbook of Sociological Theory* (str. 405–434). Springer Science: New York.

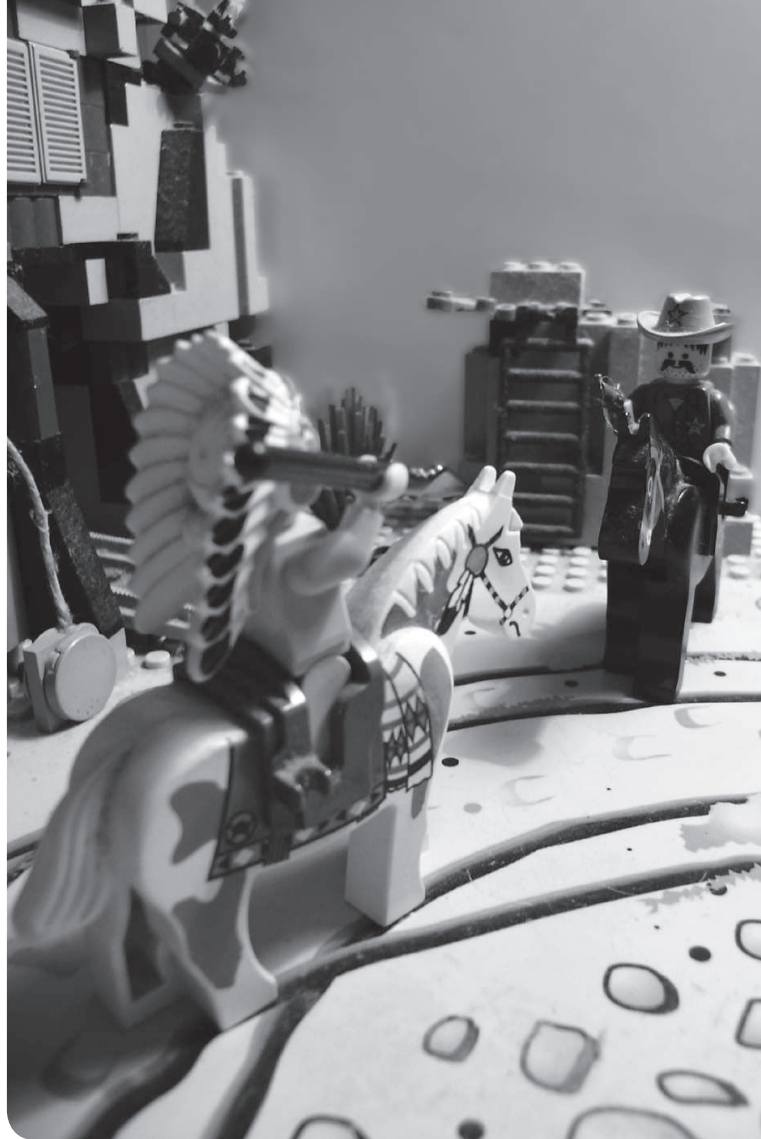
Miller, G. (2000). *The Mating Mind: How Sexual Choice Shaped the Evolution of Human Nature*. Anchor Books: New York.

Patrick Gray, J. (1998). *Ethnographic Atlas Codebook*. *World Cultures*, 10(1), str. 86–136.

Pinker, S. (2003). *The Blank Slate*. Penguin Books: New York.

Rosin, H. (julij/avgust 2010). The End of Men. *The Atlantic*, 153, str. 56–72.

Panika, 2010, letn. 15, št. 1

Boj med samci je eden izmed mehanizmov spolne selekcije. (Foto: Andraž Matkovič)